

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Svensk-Dansk Ordbog – tradition og fornyelse

Forfatter: Kjeld Kristensen

Kilde: Nordiska Studier i Lexikografi 9, 2008, s. 283-290
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Akureyri 22.-26. maj 2007

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

KJELD KRISTENSEN

Svensk-Dansk Ordbog – tradition og fornyelse

At present, the Society for Danish Language and Literature is preparing a new large-scaled Swedish-Danish dictionary comprising about 50,000 entries. This paper explores the functionalities of the dictionary, the lemma selection and the structure of the entries from the perspective of lexicographic tradition and innovation. First and foremost, the dictionary is to be a L2-L1 reading comprehension dictionary for Danish users, either for consultation on specific comprehension or translation problems, or for general information on Swedish language. The lemma selection is made on the basis of occurrences in various monolingual Swedish dictionaries and bilingual Swedish-Danish dictionaries as well as electronically accessible text banks. Finally, three example entries are presented to demonstrate how the dictionary will provide information about Swedish language on a broader basis than traditionally done by internordic bilingual dictionaries.

Arbejdet med den nye, store svensk-danske ordbog har været i gang siden 2004, og det må være på tide at præsentere projektet i et nordisk leksikografisk forum. Det er ét af to internordiske ordbogsprojekter ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab; det andet er ISLEX, som også præsenteres ved denne konference. Med den svensk-danske ordbog bliver der taget et væsentligt skridt i retning af en bedre dækning med interskandinaviske ordbøger, sådan som den nordiske sprogdeklaration lægger op til. Projektet finansieres da også delvis af nordiske midler, fra Nordplus sprog og Nordisk Kulturfond, men især fra privat side takket være A.P. Møllers almenfond. Der er udsigt til at den svensk-danske ordbog kan udkomme om et par år, i første omgang som papirordbog. Ordbogen skal rumme mellem 45.000 og 50.000 opslagsord på ca. 1000 sider.

I foredraget omtales ordbogens koncept og nogle udvalgte emner, nemlig ordbogens funktionalitet, lemmaselektionen og ordbogsartiklernes struktur, set i forhold til leksikografisk tradition og fornyelse.

1. Ordbogens funktionalitet.

Begrebet funktionalitet er i stigende grad kommet i fokus inden for leksikografien og metaleksikografien i de senere år, og enhver leksikograf bør da også gøre sig overvejelser over hvem den ordbog man vil lave, henvender sig til, og hvilke sproglige aktiviteter den skal hjælpe de påtænkte brugere med. På Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside står der bl.a. følgende i præsentationen af Svensk-Dansk Ordbog:

Ordbogen skal indeholde ca. 50.000 opslagsord, såvel farlige ord, lumske ligheder og andre svære ord som almindelige svenske ord der ikke eller kun ubetydeligt afviger fra de tilsvarende danske. Målgruppen skal være bred og vil i sagens natur især omfatte danskere med behov for at få oplysninger om svenske ord og udtryk; det er, foruden en stor almenhed, skoleelever, studerende, oversættere og ansatte i offentlige og private virksomheder med svensk-danske interesser. Det er tanken at ordbogen skal oplyse bredt om svensk sprog sådan at den ikke blot kan løse brugerens specifikke problem med dette eller hint bestemte svenske ord eller udtryk, men også give den interesserede bruger yderligere oplysninger [om svensk sprog].

Ordbogen er altså først og fremmest beregnet for danskere; det er den primære målgruppe. Hertil kommer islændinge, færinger, grønlandere og andre der har dansk som sproglig indgangsportal til det skandinaviske sprogområde. Ordbogens kildesprog er svensk, målsproget er dansk, og metasproget, det redaktionelle sprog, er dansk; hermed er ordbogen en L2-L1-ordbog beregnet for danskere. Funktionaliteten for ordbogen beskrives i præsentationen som det at oplyse om et givet problem inden for den del af sproget som man kalder leksikon, ordforråd. Det er en traditionel funktion for en L2-L1-ordbog; det gør ordbogen til en receptionsordbog, i første omgang en passivordbog. Men ligesom andre L2-L1-ordbøger kan Svensk-Dansk Ordbog have en aktiv funktion i forlængelse af den passive, nemlig ved oversættelse af svenske tekster til dansk. Skal man også tilgodese oversætterne, må man i endnu højere grad end ellers sørge for at de danske ækvivalenter virkelig er ækvivalente i flere dimensioner, både denotativt, konnotativt, stilistisk og pragmatisk. Det betyder at man for hvert opslagsord eller hver betydning skal spare på ækvivalenternes antal, så vidt muligt undgå definitioner og i stedet sigte mod det ene og rigtige ord eller udtryk der slår hovedet på sømmet. Vi vil altså gerne undgå den opremsning af flere mere eller mindre synonyme ækvivalenter der præger denne ordbogs forgænger.

I sidste punktum i citatet fra hjemmesiden står der at ordbogen skal oplyse bredt om svensk sprog og ikke blot hjælpe brugeren med dette eller hint specielle sproglige problem. I Svenséns "Handbok i lexikografi" (2004:36) er jeg stødt på en opdeling af ordbøger i *konsultationsordbøger* og *læseordbøger*. Og vel skal Svensk-Dansk Ordbog først og fremmest være et opslagsværk som brugeren konsulterer for at få løst et specifikt problem i forbindelse med sin beskæftigelse med svensk sprog, men vi vil altså gerne give ordbogens brugere noget mere end det han eller hun i første omgang var interesseret i. Det kan være oplysninger om synonymer, beslægtede ord, falske venner, afledninger og sammensætninger, og det kan være et bredere udvalg af eksempler end man er vant til i skandinaviske tosprogsordbøger, alt sammen for at tilfredsstille den bruger der er mere interesseret i svensk sprog end som så, fx studerende eller danske indvandrere i Sverige. Måske får brugeren lyst til at orientere sig bredere end i første omgang og lære sig mere om

svensk. Ordbogen bliver vel ikke en læseordbog af det, men alligevel håber vi at der her er tale om en frugtbar fornyelse af genren skandinaviske tosprogsordbøger. Når jeg senere viser et par ordbogsartikler, vil man se nogle eksempler på hvordan det bredere sigte med ordbogen kommer til udtryk.

Kan Svensk-Dansk Ordbog også bruges af svenskere, nemlig som L1-L2-ordbog til produktion af dansk, fx ved oversættelse fra svensk til dansk? Svenskeren vil finde ordbogen delvis utilstrækkelig til dette formål, for ordbogen indeholder ikke oplysninger om de danske ækvivalenter bøjning og om de danske substantivers køn, men disse oplysninger kan man dog forholdsvis let få over internettet, hvor den danske retskrivningsordbog og andre danske ordbøger er eller bliver tilgængelige. Der er heller ikke i Svensk-Dansk Ordbog oplysninger om de danske ords konstruktionsmuligheder bortset fra det der fremgår af de danske oversættelser til de faste svenske udtryk og svenske eksempler der er med i artiklerne. Svenskeres brug af ordbogen er en sekundær funktion i første omgang. Men hvis man senere som led i en elektronisk publicering kan linke de danske ækvivalenter til de danske opslagsord i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ordnet-projekt, åbner der sig videre perspektiver for svenskeres aktive brug af den svensk-danske ordbog til produktion af dansk.

2. Lemmasektion.

Hvordan finder vi frem til de 45.000-50.000 opslagsord som vi vil medtage i ordbogen? Vi kender ikke til nogen ordbase, elektronisk eller ikke-elektronisk, som er egnet til vores særlige formål, heller ikke det ordforråd der findes i den forholdsvis nye, store ordbog over moderne svensk der hedder Nationalencyklopedins ordbok (1995-1996) med over 60.000 opslagsord. Den har altså flere opslagsord med end vi kan bringe, og mere væsentligt: Den er overvejende konciperet ud fra kriteriet hyppighed i svensk. Det er udmærket, men vi må have et yderligere udvælgelseskriterium i spil, nemlig den kontrastive faktor, forskellen mellem svensk og dansk. Vi må sørge for at få de almindelige og måske lidt mindre almindelige svenske ord med i ordbogen som volder eller kan volde en dansker problemer. Så kunne man gå til eksisterende svensk-danske ordbøger og nøjes med ordforrådet i dem, men enten er de for gamle eller ganske vist nye, men for små. Der er ingen patentløsning på problemet med at tilvejebringe ordudvalget til den svensk-danske ordbog og af tekniske grunde slet ikke nogen elektroniske muligheder.

De to forskellige kriterier for lemmasektion: hyppighed i svensk og forskel mellem svensk og dansk, kalder på to grupper ordbøger som leksikografisk grundlag for udvælgelsen af opslagsord: svenske modersmålsordbøger og svensk-danske ordbøger. Vi udnytter disse to grupper materiale ved manuel simulering af en automatisk metode som vi brugte på Den Danske Ordbog til udpegning af lemmakandidater. Som udgangspunkt bruger vi fotokopierede sider fra Natio-

nalencyklopedins ordbok, hvor vi så med forskellige tegn og farver markerer ordenes forekomst i de forskellige ordbøger. Mange markeringer tyder selvfølgelig på stærk kandidatur som opslagsord i Svensk-Dansk Ordbog og få eller ingen markeringer det modsatte. Der er yderligere nogle kilder som vi tager i betragtning ved afvejningen, først og fremmest forekomst på internettet undersøgt vha. Google indstillet på svenske tekster, og forekomst i Språkbanken, som er en meget omfattende svensk elektronisk tekstsamling bestående af avisartikler og fiktionsprosa.

Vi har nogle supplerende kilder, bl.a. Svenska Akademiens ordlistas seneste udgave og et par nyordsordbøger plus Svenska språknämndens årlige nyordslister. Vi sørger desuden for at få mange finlandssvenske ord og udtryk med.

Man kan vel sige at vores lemmaselektion sker ved at kombinere en traditionel metode der tager udgangspunkt i eksisterende ordbøger, med en mere moderne elektronisk sprogstatistisk metode, tilsat en god portion personligt skøn. Endelig har vi vores svenske gennemlæsere som bagstopperer hvis der skulle mangle nogle vigtige opslagsord.

3. Ordbogsartiklernes struktur.

Inden vi ser på et par ordbogsartikler, har jeg en enkelt vigtig oplysning om ordbogens makrostruktur. Som det vil være bekendt, alfabetiserer svenskerne Å før Ä og Ö, mens danskerne alfabetiserer Å efter Æ og Ø. Da Svensk-Dansk Ordbog primært er beregnet for danskere, bryder vi med traditionen og følger reglerne for dansk alfabetisering; dermed mener vi faktisk at vi servicerer den primære målgruppe bedst. Desuden følger vi den nye udgave af Svenska Akademiens ordlista i at regne W for et selvstændigt bogstav og ikke en variant af V.

krage *sb.* -n, kragar, kragarna

1 krave; **JF** *kråka* krage; *kragknapp*

2 flip; **SYN** *löskrage*

kappa och krage kjole og krave (: stilling som præst)

ta sig i kragen el. ta sig själva i kragen tage sig (selv) i nakken;

tage sig sammen; \diamond *nu måste du ta dig i kragen och söka ett nytt jobb.*

Nu til artiklerne, først den forholdsvis korte artikel **krage**, der dog har to betydninger og to faste udtryk eller idiomer. I artiklens første linje står opslagsord, ordklasse og bøjning; der er ingen udtale her da den følger de regler for omsætning fra svensk skrift til udtale der er kendte af danskere. Der er to betydninger med hver sin ækvivalent. **JF** markerer en struktur der viser at opslagsordet er en falsk ven; en dansker kan nemlig tro at opslagsordet betegner den fugl, *krage*, der på svensk hedder en *kråke*. Men den måde vi i øjeblikket angiver dette på, er en nødløsning og ikke noget der skal stå sådan i den trykte ordbog. Vi forestiller os i stedet at oplysningen om den falske ven kan gives således:

Det svenske ord *krage* betyder 'krave'.

Krage hedder *kråka* på svensk.

Denne boks kan bringes i forbindelse med artiklen: før, inde i eller efter – eller måske i en særlig sprogpædagogisk afdeling i ordbogen sammen med mange andre tilsvarende.

Under betydning 1 har vi førsteledssammensætningen *kragknapp* i fed kursiv; bemærk i øvrigt at vi tilstræber at svenske ord, udtryk og eksempler står med kursiv skrift, danske med ordinær skrift. Men vi medtager altså som noget vistnok nyt i internordiske tosprogsordbøger førsteledssammensætninger og i øvrigt også afledninger. Disse orddannelser fungerer som et supplement til ordbogens egentlige opslagsord; ofte står de på alfabetisk plads, og da de står med fed skrift, er de lette for brugeren at finde. I en elektronisk udgave kan de slås op direkte, og under alle omstændigheder kan man ved at opøge førsteledets danske ækvivalent i artiklen let finde ud af hvad de betyder, for andetledet er nemlig altid transparent, sommetider helt sammenfaldende med det tilsvarende danske ord. Endelig kan man sige at førsteledssammensætningerne og afledningerne i visse tilfælde understøtter forståelsen af opslagsordets betydning ud over hvad ækvivalenten siger.

Ved betydning 2 har vi et synonym, som vi altså gerne vil oplyse brugeren om.

Bemærk forklaringen i parentes og efter kolon ved det første faste udtryks danske ækvivalent. Her har vi et eksempel på at vi gerne vil hjælpe de brugere der ikke er fortrolige med en dansk ækvivalents betydning. Vi bruger også sådan en betydningsangivelse ved fremmedord og andre svære ord hvis betydning måske ikke er særlig kendt, fx af yngre ordbogsbrugere. Måske har brugeren slået ordet op i den tro at det er et særligt svensk ord, får så at vide at det på dansk hedder det samme eller noget andet som han eller hun ikke forstår, og er derefter lige klog. Her giver vi igen lidt mere.

kaka *sb.* -n, kakor, kakorna

1 kage (ofte mindre, uden fyld); **JF** *bakelse, tårta; kaktång*

2 fladt, rundt brød, evt. med hul i midten; **JF** *brödkaka, rågkaka*

● (*ovf.*) kage (: samlet økonomisk udbytte til deling); ◇ *dela på kakan* dele kagen · *kräva sin del av kakan*

3 (*edb*) cookie (: datafil); **SYN** *cookie, kakburk, kakfil*

baka/grädda en kaka bage en kage

fylld kaka (*finl.sv.*) lagkage; **SYN** (*sv.*) *tårta*

hela kakan hele molevitten

kaka choklad (*tobak, ..*) plade chokolade (tobak, ..)

kaka söker maka krage søger mage

statens kaka är liten men säker (*ofte iron.*) en statsansættelse er tryk, men giver en ringe løn

man kan inte både äta kakan och ha den kvar man kan ikke både blæse og have mel i munden
mjuk kaka skærekage
plocka russinen ur kakan (ovfö.) skumme fløden (: vælge det bedste)
sju sorters kakor overdådigt kaffebord
torr kaka (især finl.sv.) skærekage; **SYN** (sv.) *mjuk kaka*;
JF *småkaka utan fyllning* tørkage.

Næste artikel, **kaka**, har tre betydninger, betydning 2 har en overført underbetydning, og der er adskillige faste udtryk. Ved betydning 1 bør man som dansker ikke være tilfreds med at få at vide at *kaka* betyder 'kage'. Der er brug for en præcisering, anført i parentes, og ved at følge de indirekte henvisninger efter **JF** får brugeren mulighed for at få noget mere at vide om hvilke svenske ord der dækker spektret af det man på dansk kalder kager. Også her er der en førsteledssammensætning: *kaktång*. Ved betydning 2 må vi have en definition; der findes ikke nogen dansk ækvivalent.

Også her er der indirekte henvisninger til betydningsmæssigt beslægtede ord. Under betydning 2 er der en overført betydning hvor ækvivalenten er forklaret. To korte eksempler viser først en særlig svensk konstruktion, med dansk oversættelse, og derefter en brug der svarer til den danske. Ved betydning 3 ser vi at vi prøver at give brugeren lidt begreb om hvad en cookie er. Blandt de faste udtryk observerer vi to finlandssvenske udtryk: *fyld kaka* og *torr kaka*, begge med oplysning om hvad det hedder på standardsvensk, måske lidt overflødig. Under *torr kaka* er der oplysning om falsk ven.

kant sb. -en, -er, -erna

- 1 kant; ◇ *skarpa kanter · fyll upp till glasets kant; kantsten*
- 2 margin; **SYN** *marginal(1)*; ◇ *göra anteckningar i kanten* skrive notater i marginen
- 3 del (af en by); egn; retning; **JF** håll; ◇ *i östra kanten av staden*
- 4 skorpe; **SYN** *skorpa*; ◇ *kanten av brödet · kanten av osten*
fin i kanten fin på den; kræsen
bålla sig på sin kant være reserveret; passe sig selv
kant i kant kant mod kant; ◇ *numera sätts nästan alla tapeter kant i kant*
 efterhånden sættes næsten alle tapeter kant mod kant
kant i kant med ngt i flugt med ngt
nagga ngt i kanten (ovfö.) slå skår i ngt; ◇ *hans rykte har naggats i kanten*
 efter skandalen der er slået skår i hans rygte efter skandalen
plus i kanten (dagl.) stor ros; stor fordel
på alla håll och kanter overalt
ställa på kant stille på højkant
vara med på en kant være lidt med (: deltage, men lidt forsigtigt).

Sidste artikel, **kant**, blev ikke omtalt i foredraget. Her er der fire betydninger og adskillige faste udtryk. Under betydning 1 er der to korte eksempler samt en førsteledssammensætning, *kantsten*, der kan forekomme banal; men så stor som ordbogen bliver, kan den ikke kun vise hvad der er forskelligt i de to sprog, den må også pege på de ligheder der er, i dette tilfælde at *kantsten* faktisk betyder det som man som dansker skulle tro. Ved betydning 2 er der angivet et synonym, ved betydning 3 et betydningsbeslægtet ord, *håll*, og ved betydning 4 et synonym. Bemærk at et par af eksemplerne er forsynet med dansk oversættelse; det gør vi fx hvis der er en interessant konstruktionsforskel i de to sprog, en forskel vi gerne vil gøre opmærksom på, eller hvis der er ét eller flere svære ord i det svenske eksempel. Det giver igen brugeren mulighed for at lære sig lidt mere om svensk end det han eller hun umiddelbart søgte.

Litteratur

Nationalencyklopedins ordbok 1-3. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker 1995-1996.

Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Kjeld Kristensen
Cand.mag., ledende redaktør, f. 1943
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
kk@dsl.dk

